

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน เกษตรกรผู้ปลูกข้าวในระบบการผลิตและการดำรงชีพ ท่ามกลางสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

สุภาวดี ขุนทองจันทร์*

บทคัดย่อ

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการผลิตข้าว ทั้งนี้ข้าวเป็นอาหารหลักของคนไทยและประชากรโลก อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ได้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรผู้ปลูกข้าวทั้งในระบบการผลิตและระบบการดำรงชีพ ดังนั้นการวิจัยนี้จึงมีจุดมุ่งหมาย (1) เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการปรับตัวเพื่อลดรายจ่ายในระบบการผลิตและการดำรงชีพของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี ระหว่างกลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายต่ำกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ยกับกลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายสูงกว่าค่าเฉลี่ย และ (2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจำนวน 384 ราย กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยการใช้ตารางสำเร็จรูปของ Krejcie และ Morgan สุ่มตัวอย่างโดยอาศัยความน่าจะเป็น ด้วยวิธีการสุ่มอย่างง่าย ระยะเวลาของการศึกษา 12 เดือน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่า t-test และวิธีการทางเศรษฐมิติโดยใช้แบบจำลองโทบิต ผลการศึกษาพบว่า (1) เกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีแนวทางการปรับตัวสำหรับการลดรายจ่ายด้วยวิธีการหาอาหารตามแหล่งอาหารธรรมชาติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยกลุ่มเกษตรกรที่มีรายจ่ายต่ำกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ย มีการปรับตัวด้วยวิธีการหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติมากกว่ากลุ่มเกษตรกรที่มีค่าใช้จ่ายสูงกว่าค่าเฉลี่ย และ (2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ประกอบด้วยอายุของหัวหน้าครัวเรือน ตัวแปรหุ่นการจัดทำบัญชีครัวเรือน และรายได้รวมของครัวเรือนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ 0.001

คำสำคัญ: แบบแผนการใช้จ่าย ครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว การปรับตัวในวิถีการผลิตและการดำรงชีพ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะบริหารธุรกิจและการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Influential Factors for Income and Spending Pattern of Household Rice Farmers as for Living and Production Process in the Period of Economic Change

*Supawadee Khunthongjan**

Abstract

Rice is one of the main foods and sources of nutrition for Thai citizens and much of the world's population. Rice production in Thailand is important for both home consumption and for export. As globalization influences economics and household rice farmers, this research aims to (1) study the behavior of family attempts to reduce expenditures for living and the production process looking at two groups of Ubon Ratchathani rice farmers: those whose expenditures were less than or equal to the average and the group of farmers whose expenditures were greater than the average and (2) study factors that influence the spending pattern of household rice farmers in making a living. This study took a year and looked at a sample of 384 rice farmers with simple random sampling and a sample size determined using the method of Krejcie and Morgan. The research tools was questionnaires. The collected data was analyzed using frequency, percentage, standard deviation, t-test and the Tobit model. The findings were: (1) in the group where the farmers' expenditures were less than or equal to the average, looking for natural food is what has been done to balance the livelihood with the statistical significance 0.01. To those whose income were lower or equal to the average better adjusted themselves through the above method than those whose income were greater than the average. (2) factors that influence the spending and the total household income consist of age of household, dummy variable of household account, and total income of rice farmer's household with statistical significance 0.05 and 0.001, respectively.

Keywords: Pattern of Income and Spending, Household Rice Farmer, Self-adjustment for Living and Production Process Economic Change.

* Assistant Professor, Faculty in Business Administration and Management, Ubon Ratchathani Rajabhat University.

1. บทนำ

เกษตรกรรมเป็นภาคส่วนที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงทางด้านอาหาร เป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบขั้นปฐมภูมิที่สำคัญ พื้นที่ของไทยหนึ่งในสามเป็นพื้นที่ทางการเกษตรคือการผลิตข้าวเพื่อบริโภคทั้งในประเทศและการส่งออกขายไปยังต่างประเทศ นำรายได้เข้าประเทศ อีกทั้งเป็นแหล่งรองรับแรงงานที่ใหญ่ที่สุด ในปี พ.ศ. 2554 มีแรงงานภาคเกษตรร้อยละ 45.23 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2556) ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวม การผลิตข้าวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเนื่องจากความต้องการมีมากขึ้น ผลจากประชากรของโลกที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักของคนไทยและหลายประเทศทั่วโลกได้บริโภค

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบไปทุกภาคส่วนเป็นทั้งโอกาสและภัยคุกคามที่ร้ายแรงต่อการดำรงชีพของคนส่วนใหญ่ ในส่วนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวได้รับผลกระทบทางลบจนเกิดเป็นความเปราะบาง เพราะพึ่งพารายได้หลักที่มาจากการผลิตทางการเกษตร นอกจากนี้ยังเผชิญกับความผันผวนจากธรรมชาติที่แปรเปลี่ยนตลอดฤดูกาลผลิต ดังนั้นเพื่อการดำรงอยู่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจึงต้องพยายามปรับตัวในวิถีการผลิตและการดำรงชีพภายใต้ปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้อง อาทิ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่มีเงื่อนไขจากแหล่งทุน ราคาผลผลิต ต้นทุนในการผลิตที่เพิ่มขึ้น การขาดแคลนแรงงานในภาคการเกษตร เงื่อนไขทางด้านครอบครัวคือ การมีภาระเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวที่อยู่ในวัยพึ่งพิง อีกทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมอื่นๆ ที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันอันเป็นผลจากวัฒนธรรมและประเพณี

แนวทางในการปรับตัวที่สำคัญของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเพื่อให้ทนต่อแรงกดดันจากปัจจัยต่างๆ ที่เชื่อมโยงอยู่กับสภาพการเปลี่ยนแปลง อันเนื่องมาจากเศรษฐกิจและความผันผวนของธรรมชาติประกอบด้วย (1) การสร้างความหลากหลายในการผลิตผลผลิตทางการเกษตร (2) การเปลี่ยนชนิดของพืชหรือพันธุ์สัตว์เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ สภาพการตลาดและการพัฒนาของเทคโนโลยี (3) การลดความเสี่ยงทางการตลาดและ (4) การเปลี่ยนช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร การปรับเปลี่ยนการไถพรวนดินมาเป็นแบบการอนุรักษ์ความชื้นและความอุดมสมบูรณ์ของดิน รวมทั้งการผลิตพืชเศรษฐกิจที่มีความหลากหลายเป็นต้น

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดที่ประชากรส่วนใหญ่ทำการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย มีส่วนสำคัญต่อการเพิ่มปริมาณการส่งออก เพราะพื้นที่ปลูกข้าวประมาณ 3,837,237 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 81 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมดของจังหวัด (สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว กรมการข้าว, 2556 : ออนไลน์) การดำรงชีพของเกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานีในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลง ครัวเรือนเกษตรกรยังคงประสบปัญหาหลายอย่าง

อาทิเช่น ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่รายได้หลักมาจากการทำการเกษตร ครัวเรือนจึงตกอยู่ในสภาพอ่อนแอเน้นการผลิตในเชิงพาณิชย์มากขึ้น เป็นหนี้สินที่มาจากการลงทุนในปัจจุบันการผลิตและการดำรงชีพเนื่องจากปัจจัยการผลิตต่างๆ ได้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ราคาข้าวซึ่งเป็นพืชที่ก่อให้เกิดรายได้หลักในครัวเรือนสูงขึ้นไม่สอดคล้องกับต้นทุนการผลิต รวมทั้งค่าครองชีพของแรงงานในภาคการผลิตเองที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลา ส่งผลต่อความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเป็นอย่างมาก ทำให้มีข้อจำกัดในการพึ่งพาตนเอง รายรับไม่พอกับรายจ่าย พึ่งพาหนี้ในระบบและโครงการของรัฐแทบทุกประเภทที่มีนโยบายออกมา เกษตรกรผู้ปลูกข้าวของไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่จึงต้องเผชิญกับปัญหาในลักษณะใกล้เคียงกันดังที่กล่าวแล้วข้างต้น โดยเฉพาะการพึ่งพาโครงการของรัฐคือ โครงการรับจำนำข้าว พบว่าเข้าร่วมโครงการเกือบทุกครัวเรือน แต่เกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานีมีความแตกต่างกับจังหวัดอื่นตรงที่แหล่งจำหน่ายผลผลิตข้าวระหว่างการพึ่งพาโครงการรับจำนำข้าวของรัฐกับการนำข้าวขายให้พ่อค้าคนกลางหรือนายหน้ามีสัดส่วนใกล้เคียงกันคือ 41.70 : 41.90 (สุภาวดี ขุนทองจันทร์, 2556) จึงเป็นเหตุผลให้ผู้วิจัยเลือกจังหวัดอุบลราชธานีเป็นพื้นที่ศึกษาและเลือกเกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานีเป็นตัวแทนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในระยะเวลาที่ผ่านมา งานวิจัยเชิงนโยบายส่วนใหญ่พยายามนำเสนอวิธีการสร้างความเข้มแข็งให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวทั้งในด้านการผลิต การบริหารจัดการผลผลิต ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ดี แต่การบริหารจัดการรายรับและรายจ่าย การส่งเสริมพฤติกรรมการดำรงชีพด้วยความพอเพียง เพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ ก็ยังเป็นแนวทางที่ต้องส่งเสริมเพื่อการแก้ปัญหาที่เหมาะสม เพราะหากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ก็จะตกอยู่ในสภาพของการดำเนินชีวิตที่ยากลำบากต่อไป แต่การที่จะพึ่งพาตนเองได้นั้น เกษตรกรต้องปรับตัวอย่างมาก โดยเฉพาะปัจจัยหรือเงื่อนไขที่มาจากภายในที่เกษตรกรสามารถควบคุมได้เอง ซึ่งมีแนวทางที่สำคัญสองประการ ประการแรกคือ การหารายได้เพิ่ม ประการที่สองคือ การลดรายจ่าย แต่เนื่องจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีข้อจำกัดในการหารายได้เพิ่ม เพราะมีทุนทางด้านความรู้ค่อนข้างจำกัดทำให้ทางเลือกในการประกอบอาชีพของเกษตรกรมีไม่มากนัก

จากปัญหาและความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นที่มาของการศึกษาและการนำเสนอในบทความวิจัยนี้ โดยมีคำถามนำว่าแนวทางการปรับตัวของเกษตรกรที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้ทรัพยากรและข้อจำกัดที่เกษตรกรมีอยู่นั้น มีแนวทางอะไรบ้างและเกษตรกรที่มีค่าใช้จ่ายในระบบการผลิตและการดำรงชีพที่แตกต่างกันมีวิธีการปรับตัวที่แตกต่างกันในด้านต่างๆ หรือไม่อย่างไร อีกทั้งปัจจัยอะไรมีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว เพราะปัจจัยภายในส่วนนี้จะนำไปสู่การลดต้นทุนการผลิต การมีรายได้คงเหลือเพิ่มขึ้น ส่งผลต่อการดำรงชีวิตที่พอเพียงสอดคล้องกับภูมิสังคม ซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีแนวทางเตรียมพร้อมรองรับ

การเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมในการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร เพื่อธำรงรักษาไว้ในอาชีพที่เปรียบเสมือนครัวของมวลมนุษยและเปรียบได้ตั้งกระดูกสันหลังของชาติอย่างยาวนาน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการปรับตัวเพื่อลดรายจ่ายในระบบการผลิตและการดำรงชีพของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานีระหว่างกลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายต่ำกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ยกับกลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายสูงกว่าค่าเฉลี่ย

2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

3. ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยครอบคลุมถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ประเด็นที่ศึกษาคือ ความแตกต่างในวิธีการปรับตัวที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรทั้งในระบบการผลิตและการดำรงชีพที่ถูกกำหนดจากตัวแปรทางเศรษฐกิจ ที่สะท้อนถึงการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปีพื้นที่ 25 อำเภอของจังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ เมืองอุบลราชธานีวารินชำราบ เดชอุดม พิบูลมังสาหาร เขมราฐ เขื่องใน ตระการพืชผล ม่วงสามสิบ น้ำยืน บุณฑริก ศรีเมืองใหม่ โขงเจียม กุดข้าวปุ้น นาจะหลวย ตาลชุม โพธิ์ไทร ลำโรง สิรินธร ดอนมดแดง พุ่งศรีอุดม นาเยีย นาตาล เหล่าเสือโก้ก สว่างวีระวงศ์ และน้ำขุ่น ที่ขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว นาปีกับสำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานีในปีเพาะปลูก พ.ศ. 2555/56

3.2 แนวคิดหรือทฤษฎีหลักที่ใช้ในการวิจัยคือ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทย เนื่องจากเป็นปรัชญาที่เกิดขึ้นบนภูมิสังคมของประเทศไทยที่มีพื้นฐานจากการเป็นประเทศเกษตรกรรม

3.3 ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา ตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2556 - เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2557 รวมระยะเวลา 12 เดือน

3.4 ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 การเปรียบเทียบการปรับตัวในการลดรายจ่ายของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวตัวแปรต้นคือ กลุ่มเกษตรกรที่มีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ย กลุ่มเกษตรกรที่มีค่าใช้จ่ายสูงกว่าค่าเฉลี่ย ส่วนตัวแปรตามคือ การปรับตัวในการลดรายจ่าย

กลุ่มที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ตัวแปรต้นประกอบด้วย ตัวแปรหุ่นเพศของหัวหน้าครัวเรือน อายุของหัวหน้าครัวเรือน จำนวนสมาชิกของครัวเรือน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ตัวแปรหุ่นการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกของครัวเรือน ตัวแปรหุ่นการจัดทำบัญชีครัวเรือน รายได้รวมของครัวเรือน ตัวแปรหุ่นการออมของครัวเรือน และหนี้สินของครัวเรือน ส่วนตัวแปรตามคือ แบบแผนค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกร

4. การทบทวนวรรณกรรม

4.1 ข้อมูลจำเป็นพื้นฐานของจังหวัดอุบลราชธานี

จากข้อมูลการสำรวจความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี พ.ศ. 2556 ของจังหวัดอุบลราชธานี ด้านรายได้ พบว่า รายได้ของประชากรในเขตชนบทจังหวัดอุบลราชธานีมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี 189,603 บาท อำเภอเมืองอุบลราชธานีเป็นอำเภอที่มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีสูงที่สุด คิดเป็น 59,974 บาท อำเภอนุมนทริกเป็นอำเภอที่มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีต่ำที่สุด คิดเป็น 40,773.83 บาท ต่อครัวเรือน ด้านหนี้สินของประชากรในเขตชนบทพบว่า มีหนี้สินเฉลี่ย 22,889 บาทต่อครัวเรือน โดยอำเภอที่มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงที่สุดคือ อำเภอตระการพืชผล คิดเป็น 27,968.19 บาท ต่อครัวเรือน อำเภอที่มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่ำที่สุดคือ อำเภอโขงเจียม คิดเป็น 4,664.69 บาท ต่อครัวเรือน และด้านการออม พบว่า เงินออมเฉลี่ยต่อครัวเรือน 14,974 บาท โดยอำเภอที่มีเงินออมเฉลี่ยสูงสุดคือ อำเภอดอนมดแดง คิดเป็น 39,304.16 บาทต่อครัวเรือน อำเภอที่มีเงินออมต่ำที่สุดคือ อำเภอกุดข้าวปุ้น คิดเป็น 5,014.96 บาทต่อครัวเรือน (สำนักงานจังหวัดอุบลราชธานี, 2557)

ทั้งนี้ หากพิจารณาด้านรายจ่ายพบว่า รายจ่ายที่สำคัญของประชากรในเขตชนบทที่อยู่ในภาคการเกษตรคิดเป็นตัวเงิน จำแนกเป็นรายการดังต่อไปนี้

1. รายจ่ายที่เป็นต้นทุนการผลิตประกอบด้วย ค่าพันธุ์พืชและสัตว์ ค่าสารเคมีเพื่อการผลิต เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ค่าจ้างแรงงาน ค่าเช่าต่างๆ ค่าเครื่องจักร ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง เป็นต้น
2. ค่าใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภคจำแนกเป็น ค่าอาหาร ค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ค่ารักษาพยาบาล ค่ายารักษาโรค ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา ค่าเดินทาง ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าติดต่อสื่อสาร ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล ค่าบันเทิง หวย การพนัน ค่าบุหรี เหล้ายาตอง และค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด

รายจ่ายที่จำเป็นของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจึงเป็นรายจ่ายที่อยู่ในระบบการผลิตและการดำรงชีพ การบริหารรายรับและรายจ่าย จึงเป็นสิ่งจำเป็นในสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นทางเลือกในการดำเนินชีวิตเพื่อให้สามารถอยู่ได้แบบไม่กดดัน จึงเป็นการดำรงชีวิตแบบเน้นความพอเพียง พออยู่พอกินซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทยมาช้านาน

4.2 การดำรงชีวิตด้วยความพอเพียง

การดำรงชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้เริ่มเป็นที่สนใจแก่ประชาชนทั่วไปในทุกภาคส่วนทั้งสาขาอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมว่าเป็นทางเลือก ทางรอดในการดำรงชีวิตเพื่อสร้างสมดุล โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับสถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559 จึงได้น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง เพื่อมุ่งให้เกิดภูมิคุ้มกันและมีการบริหารจัดการความเสี่ยงอย่างเหมาะสม เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2557 : ออนไลน์) ในส่วนของภาคการเกษตรนั้น ได้เน้นวิธีการผลิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อย่างที่พิพัฒน์ ยอดพฤติการ (2550) ได้กล่าวว่า วิธีการผลิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มจากการพิจารณาปัจจัยการผลิต ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน วัตถุดิบทุน ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองคือที่ดินควรเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง ไม่ควรใช้ทุนไปซื้อหาหรือเช่ามาโดยเกินกำลัง วัตถุดิบซึ่งเป็นทรัพยากรการผลิตของเกษตรกรควรจะต้องหาได้ภายในท้องถิ่น ไม่ควรนำมาจากแหล่งอื่นเพราะจะไปเพิ่มต้นทุนในการขนส่ง

ส่วนทุนที่ใช้ในการผลิตควรเน้นที่การพอมีพอกิน การกู้หนี้ยืมสินมาใช้เป็นทุนในการผลิตหรือไปซื้อปัจจัยการผลิตอื่นๆ ควรจะต้องหลีกเลี่ยง ในส่วนของแรงงานเป็นอีกหนึ่งปัจจัยการผลิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากจะเน้นการแบ่งปันร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันแล้ว ยังควรให้ความสำคัญกับความรู้อีกด้วย จึงจะก่อให้เกิดกิจกรรมการผลิตที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากนี้ ปัจจัยที่ทำให้สมดุลทางเศรษฐกิจในระดับฐานรากเสียไป พิพัฒน์ ยอดพฤติการ (2556 : ออนไลน์) ได้กล่าวไว้ว่า สมดุลทางเศรษฐกิจในระดับฐานรากเสียไปเกี่ยวข้องกับสัดส่วนการบริโภคกับการผลิต หรือสัดส่วนค่าใช้จ่ายต่อรายได้มีปริมาณที่ไม่พอดีกัน จนสะท้อนออกมาในรูปแบบของหนี้สิน การอัดฉีดเงินเข้าสู่กระเป๋าของคนในระดับฐานรากทั้งแบบตรงและแบบอ้อมด้วยหลักการเพิ่มตัวคูณ (Multiplier) เพื่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยการหมุนเวียนหลายรอบ อาจมิได้แก้ปัญหาหนี้สินและสร้างให้เกิดสมดุลทางเศรษฐกิจขึ้นมาใหม่ トラบิตที่เงินซึ่งได้รับมานั้น มิได้ถูกนำไปใช้ในการสร้างอาชีพ สร้างทักษะในการพึ่งตนเองให้ได้ แต่กลับนำไปใช้จ่ายใช้สอยกับสิ่งไม่จำเป็นรวมถึงอบายมุขต่างๆ

ความสามารถในการบริหารจัดการของเกษตรกรในระบบการผลิตและการดำรงชีพ ในแต่ละครัวเรือนจะมีไม่เท่ากัน เพราะมีปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้องแตกต่างกัน แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือ การปรับตัวตามแนวทางที่เหมาะสมในสถานการณ์ต่างๆ จะทำให้เกษตรกรสามารถอยู่ได้ซึ่งเป็นจุดแข็ง

ที่สามารถสร้างกันชนป้องกันการครอบงำของทุนนิยม หรือการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับครัวเรือน ซึ่งปรากฏเป็นวิธีการอันหลากหลาย เช่น การรับจ้างนอกภาคเกษตร การไปทำงานต่างถิ่น หรือ หากจังหวะและโอกาสดีคือ การที่โรงงานย้ายฐานการผลิตจากกรุงเทพมหานครหรือเขตปริมณฑลไปอยู่ตามต่างจังหวัดทำให้เกษตรกรได้รับจ้างในขณะที่ยังสามารถปลูกข้าวกินเองได้

4.3 การปรับตัวที่สำคัญของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

การปรับตัวที่สำคัญเพื่อให้ทนต่อแรงกดดันจากปัจจัยต่างๆ ที่ผูกติดอยู่กับตลาดภายนอก และปัจจัยสำคัญต่างๆ ที่เข้ามากระทบนั้นมีส่วนสำคัญที่สอดคล้องกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง คือ หลักการเพิ่มรายได้และลดรายจ่าย ประกอบด้วย (1) การสร้างความหลากหลายในการผลิต ผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งเกษตรกรจะเปลี่ยนจากการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ที่เป็นเชิงเดี่ยว กลับเข้าสู่การปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ในแบบที่มีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น จากตัวอย่างงานวิจัยของสำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร (2556 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาโครงสร้างอาชีพและการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากภาคเหนือตอนล่าง ได้สนับสนุนแนวทางการสร้างความหลากหลายในการผลิตไว้ว่าครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวสภาพเศรษฐกิจของครัวเรือนมีรายได้ทางการเกษตรไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในครัวเรือนถึงร้อยละ 70 ถึงแม้จะมีรายได้ส่วนหนึ่งชดเชยความเสียหายจากภาครัฐแล้วก็ตาม สาเหตุเนื่องจากครัวเรือนส่วนใหญ่ปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวไม่มีกิจกรรมอื่นเมื่อผลผลิตได้รับความเสียหายจากโรคและแมลงศัตรูพืช ภัยแล้งและน้ำท่วม ส่วนครัวเรือนที่ปลูกข้าวร่วมกับการปลูกพืชอื่น เช่น พืชไร่ พืชผัก ไม้ดอก ไม้ประดับ ไม้ผล และเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นรายได้เสริมก็จะได้รับผลกระทบน้อยกว่า (2) การเปลี่ยนชนิดของพืชหรือพันธุ์สัตว์เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ สภาพการตลาดและการพัฒนาของเทคโนโลยี เพื่อให้เกษตรกรสามารถที่จะผลิตผลผลิตที่มีคุณภาพออกสู่ตลาดเป็นการลดต้นทุนและเวลาในการผลิตของเกษตรกรอีกทางหนึ่ง (3) การลดความเสี่ยงทางการตลาด ด้วยการศึกษาความต้องการทางการตลาดต่อผลผลิตทางการเกษตร การเน้นคุณภาพของสินค้ามากกว่าปริมาณในการผลิตในแต่ละรอบการผลิต และ (4) การเปลี่ยนช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร การปรับเปลี่ยนการไถพรวนดินมาเป็นแบบการอนุรักษ์ความชื้นและความอุดมสมบูรณ์ของดิน การผลิตที่มีความหลากหลาย

อีกทั้งงานวิจัยของ ไชยรัตน์ ปราณี สมญา อินทรเกษตร และ ชนบทิพย์ จันทร์โสภา (2550) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ปัญหาความยากจน” การผลักดันครัวเรือนที่ยากจนมีรายได้ตกเกณฑ์ ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ให้ความยากจนลดลง พบว่ามีวิธีการดังนี้

1. สร้างจิตสำนึกแก่ครัวเรือนที่ยากจน เพื่อลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ตัดวงจรหนี้ ดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
2. ปลูกข้าวอย่างพอเพียงต่อการบริโภคของครัวเรือน

3. ปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ หรือเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค
4. ทำการเกษตรโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตเอง
5. แปรรูปถนอมอาหารเก็บไว้บริโภค
6. ปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้เมื่อจำเป็น
7. มีรายได้จากการประกอบอาชีพสุจริตอื่นๆ
8. มีเงินออมไว้กับกลุ่มการเงินหรือธนาคาร
9. ทำการเกษตรแบบผสมผสานหรือไร่นาสวนผสม
10. แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการผลิตกับบุคคลอื่นในชุมชน

แนวทางที่กล่าวข้างต้นเป็นการปรับตัว เนื่องจากการปรับตัวเป็นการกระทำที่สำคัญที่แสดงถึงความสามารถของบุคคลในการตอบสนองทางบวกต่อสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวพัน (Roy & Heather, 1999) ในกรณีของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ถึงแม้จะมีมิติหลายมิติเข้ามาเกี่ยวข้องในการช่วยให้เกษตรกรมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ แต่การปรับตัวในการหารายได้เพิ่มและการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลง จะทำให้เกษตรกรลดความเสี่ยงจากการมีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย ทั้งในวิถีการผลิตและวิถีการดำรงชีพ เนื่องด้วยสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ครัวเรือนเกษตรกรที่ประสบปัญหาหารายได้ไม่พอกับรายจ่ายนั้น มีสาเหตุความกดดันที่มาจากสภาพทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นสภาพแวดล้อมของเกษตรกรที่ควบคุมได้ยากลำบาก แต่อย่างน้อยการพยายามปรับตัวและมีแบบแผนในการใช้จ่ายที่ดีย่อมจะช่วยให้เกษตรกรมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง ด้วยเหตุนี้บทความวิจัยนี้จึงได้นำเสนอปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรในวิถีการผลิตและการดำรงชีพว่ามีปัจจัยใดที่มีอิทธิพลอันจะส่งผลดีในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับครัวเรือนเกษตรกรในระยะยาวต่อไป

5. วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณโดยมีระเบียบวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

5.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรได้แก่ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปีจังหวัดอุบลราชธานี ที่ขึ้นทะเบียนกับสำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 198,187 ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานี, 2557)

กลุ่มตัวอย่างคือ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี กำหนดขนาดตัวอย่างจากตารางสำเร็จรูปของ Krejcie และ Morgan (1970) ที่ระดับความคลาดเคลื่อน .05 ได้ขนาดตัวอย่างจำนวน 384 ครัวเรือน สุ่มตัวอย่างโดยอาศัยความน่าจะเป็นโดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย

5.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ คือ แบบสอบถามที่สร้างตามขอบเขตของวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิด แบ่งออกเป็น 5 ตอน

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

ตอนที่ 2 สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร ผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

ตอนที่ 3 รายจ่ายและภาระหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

ตอนที่ 4 ความสามารถในการออมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

ตอนที่ 5 การปรับตัวในการลดรายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

5.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล เก็บจากแหล่งข้อมูลที่สำคัญ 2 แหล่งดังนี้

5.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ด้วยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าว นาปี โดยใช้แบบสอบถาม จำนวน 384 ชุด

5.3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเอกสารทางวิชาการ เอกสารเผยแพร่ และผลการศึกษาของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ข้อมูลเชิงพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อเกษตรกร นโยบายความช่วยเหลือจากรัฐที่มีต่อเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

5.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

5.4.1 วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวด้วยสถิติพื้นฐาน ร้อยละ

5.4.2 การเปรียบเทียบแนวทางการปรับตัวเพื่อลดรายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวระหว่างครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายจ่ายสูงกว่าค่าเฉลี่ย และครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายจ่ายต่ำกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ยด้วยการทดสอบค่า t-test

5.4.3 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อแบบแผนการใช้จ่าย โดยใช้แบบจำลองโทบิต (Tobit model) ซึ่งเหมาะกับแบบจำลองที่มีค่าตัวแปรตามต่อเนื่อง แต่ในบางครั้งมีค่าในช่วงปลายที่ขาดหายไป อาจเป็นเพราะไม่สามารถวัดค่าหรือสังเกตเห็นได้ จึงพบตัวแปรตามมีค่าเท่ากับศูนย์ มีเป็นจำนวนมากหรือตัวแปรตามนั้นอาจจะมีค่าอยู่ในช่วงใดช่วงหนึ่งซึ่งมีค่าที่ไม่เป็นลบ แบบจำลองในลักษณะดังกล่าวนี้ถูกนำเสนอโดย Jame Tobin ในปี ค.ศ. 1958 ซึ่งได้ถูกนำมาวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายของครัวเรือนโดยพิจารณาจากค่าใช้จ่ายที่มีค่าเป็นบวกและได้เรียกแบบจำลองถดถอยดังกล่าวว่าแบบ

จำลองถูกเซนเซอร์หรือ Censored regression model และต่อมาในปี ค.ศ. 1964 Goldberger ได้เรียกแบบจำลองดังกล่าวนี้ว่า แบบจำลองโทบิต Tobit ซึ่งมาจากคำว่า Tobin's probit model เนื่องจากแบบจำลองดังกล่าวนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับแบบจำลองโพรบิต (Probit model) (อาวี วิบูลย์พงศ์, 2549) แบบจำลอง Tobit เขียนในรูปแบบสมการได้ดังนี้

$$y_i = X_i^* \beta + u_i$$

$$y_i = 0 \text{ ถ้า } y_i^* > 0$$

$$y_i = 0 \text{ ถ้า } y_i^* \leq 0$$

ในการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ด้วยวิธีภาวะน่าจะเป็นสูงสุด (Maximum likelihood estimator: MLE) เพื่อหาค่าสัมประสิทธิ์ของ β และ σ^2

โดยกำหนดตัวแปรที่ใช้ในสมการแบบจำลองโทบิตได้ดังนี้

$$y_i^* = \beta_0 + \beta_1 (\text{Gender}) + \beta_2 (\text{Age}) + \beta_3 (\text{Member}) + \beta_4 (\text{Education}) + \beta_5 (\text{Aggregation}) + \beta_6 (\text{Household account}) + \beta_7 (\text{Income}) + \beta_8 (\text{Saving}) + \beta_9 (\text{Debt})$$

โดยที่ y_i^* คือ สัดส่วนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรต่อรายได้รวม (หน่วยบาท) ของ ครัวเรือนเกษตรกรที่ใช้อธิบายการมีแบบแผนการใช้จ่าย

เมื่อ $y_i = 0$ ถ้า $y_i^* \leq 0$ ครัวเรือนไม่มีค่าใช้จ่ายหรือหมายถึงครัวเรือนมีการวางแผนและมีแบบแผนการใช้จ่าย

$y_i = 0$ ถ้า $y_i^* > 0$ ครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายหรือหมายถึงครัวเรือนไม่มีการวางแผนและแบบแผนค่าใช้จ่าย

β_0 คือ ค่าสัมประสิทธิ์ของแบบจำลอง

u_i คือ ค่าความคลาดเคลื่อน

โดยที่สมการ (1)	y_i	คือ แบบแผนค่าใช้จ่ายของครัวเรือน
	β_0	คือ ค่าคงที่
	$\beta_1, \beta_2, \beta_3,$	คือ ค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรต่างๆ
	Gender	คือ เพศของหัวหน้าครัวเรือน = 1 เพศชาย = 0 เพศหญิง
	Age	คือ อายุของหัวหน้าครัวเรือน (ปี)
	Member	คือ จำนวนสมาชิกของครัวเรือน (คน)
	Education	คือ ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (ปี)

Aggregation	คือ การรวมกลุ่มเป็นสมาชิกของครัวเรือน = 1 มีการรวมกลุ่มเป็นสมาชิก = 0 ไม่มีการรวมกลุ่มเป็นสมาชิก
Household Account	คือ การจัดทำบัญชีครัวเรือน = 1 มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน = 0 ไม่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน
Income	คือ รายได้รวมของครัวเรือน (บาท)
Saving	คือ การออมของครัวเรือน = 1 ครัวเรือนเกษตรกรมีเงินออม = 0 ครัวเรือนเกษตรกรไม่มีเงินออม
Debt	คือ หนี้สินของครัวเรือน (บาท)

Gender คือตัวแปรหุ่นเพศของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรโดยมีสมมติฐานให้เพศของหัวหน้าครัวเรือนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน กล่าวคือเพศชายจะนิยมการพบปะรวมกลุ่มสังสรรค์งานทางสังคมหรืองานบุญประเพณีในชุมชนของตนเอง และเกี่ยวข้องกับบอบายมุขโดยมีตัวแปรหุ่นที่ศึกษาดังนี้

- = 1 เพศชาย
- = 0 เพศหญิง

Age คืออายุของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร (ปี) โดยมีสมมติฐานให้อายุของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน กล่าวคือ อายุของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรที่เพิ่มขึ้นทุกๆ หนึ่งปีจะมีผลกระทบต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น

Member คือจำนวนสมาชิกของครัวเรือนเกษตรกร (คน) โดยมีสมมติฐานให้จำนวนสมาชิกของครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางลบต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน กล่าวคือจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรที่เพิ่มขึ้นจะมีผลกระทบต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน

Education คือระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร (ปี) โดยมีสมมติฐานให้จำนวนปีของการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนกล่าวคือ เมื่อหัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาสูงขึ้นจะมีผลกระทบต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน

Aggregation คือตัวแปรหุ่นการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกของครัวเรือนโดยมีสมมติฐานให้การรวมกลุ่มเป็นสมาชิกต่างๆ เช่น สหกรณ์ หรือการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนกล่าวคือ หากครัวเรือนมีการรวมกลุ่มจะทำให้มีผลกระทบต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน โดยมีตัวแปรหุ่นที่ศึกษาดังนี้

- = 1 มีการรวมกลุ่มเป็นสมาชิก
- = 0 ไม่มีการรวมกลุ่มเป็นสมาชิก

Household Account คือตัวแปรหุ่นการจัดทำบัญชีครัวเรือนโดยมีสมมติฐาน ให้การจัดทำบัญชีครัวเรือนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกล่าวคือ หากครัวเรือนมีการจัดทำบัญชีครัวเรือนจะทำให้มีผลกระทบต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน โดยมีตัวแปรหุ่นที่ศึกษาดังนี้

- = 1 มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน
- = 0 ไม่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน

Income คือรายได้รวมของครัวเรือน (บาท) แต่ละครัวเรือนมีรายได้ 10,000 บาทต่อเดือน (การกำหนดรายได้ที่ 10,000 บาท เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนแล้วค่อนข้างต่ำ) โดยมีสมมติฐานให้ รายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางลบต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนกล่าวคือ ครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้มากกว่า 10,000 บาทต่อเดือนจะมีผลกระทบต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน

Saving คือตัวแปรหุ่นการออมของครัวเรือนเกษตรกร โดยมีสมมติฐานให้การออมของครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกล่าวคือ หากครัวเรือนมีการออมที่มากขึ้น จะส่งผลกระทบต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน โดยมีตัวแปรหุ่นที่ศึกษาดังนี้

- = 1 ครัวเรือนเกษตรกรมีเงินออม
- = 0 ครัวเรือนเกษตรกรไม่มีเงินออม

Debt คือหนี้สินของครัวเรือน (บาท) โดยมีสมมติฐานให้หนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกล่าวคือ หากครัวเรือนมีหนี้สินที่เพิ่มขึ้นจะส่งผลกระทบต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือน

6. ผลการวิจัยและอภิปรายผล

6.1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานีที่ทำงานเป็นหลักในไร่นาพบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 60.94) อายุต่ำกว่า 50 ปี (ร้อยละ 57.29) การศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 71.40) รองลงมามัธยมศึกษาตอนปลายหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพพวช. (ร้อยละ 12.00) มีสมาชิกในครัวเรือน 4-5 คน (ร้อยละ 55.73)

สาเหตุที่เกษตรกรผู้ทำงานเป็นหลักในไร่นาส่งส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงเนื่องจากการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรในปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยผู้ชายจะออกไปรับจ้างนอกภาคการเกษตรในการเป็นลูกจ้างตามโรงงาน บริษัท ห้างร้าน หรือหน่วยงานราชการในลักษณะการใช้แรงงานเพื่อนำเงินค่าจ้างมาใช้จ่ายในครัวเรือนจึงพบว่า ผู้ที่เป็นหลักในการทำนปลูกข้าวกลับกลายเป็นเพศหญิง

อย่างไรก็ตาม ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปถึง แม้ว่าเพศชายจะคอยสอดส่องหาโอกาสในการทำงานเพื่อเพิ่มรายได้ในการรับจ้างนอกภาคการเกษตร แต่เนื่องจากส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษาจึงมีข้อจำกัดในเรื่องทุนและความรู้ทางวิชาการ ทางเลือกในการประกอบอาชีพจึงมีไม่มากนัก เพราะระดับการศึกษาเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อรายได้และความเป็นอยู่ของครัวเรือนในระยะยาวเพราะการศึกษาถือเป็นทุนมนุษย์ที่สำคัญในการเป็นเครื่องมือสำหรับการหารายได้ หากทุนมนุษย์มีจำกัด ความสามารถในการหารายได้ย่อมมีจำกัดตามทุนมนุษย์ไปด้วย

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี

ลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
1. เพศ		
ชาย	143	39.06
หญิง	234	60.94
รวม	384	100.00
2. อายุ		
ต่ำกว่า 50 ปี	220	57.29
51 ปีขึ้นไป	164	42.71
รวม	384	100.00

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวจังหวัดอุบลราชธานี (ต่อ)

ลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
3. ระดับการศึกษา		
ไม่ได้เข้าเรียน	18	4.60
ประถมศึกษา	274	71.40
มัธยมศึกษาตอนต้น	35	9.10
มัธยมศึกษาตอนปลาย	46	12.00
อนุปริญญาขึ้นไป	11	2.90
รวม	384	100.00
4. สมาชิกในครอบครัว		
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 3 คน	81	21.09
4-5 คน	214	55.73
มากกว่า 5 คน	89	23.18
รวม	384	100.00

* อายุเฉลี่ย คือ 48.60 ปี

6.2 การเปรียบเทียบรายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวระหว่างกลุ่มเกษตรกรที่มีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ยกับกลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายมากกว่าค่าเฉลี่ย

รายจ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนในภาคการเกษตร หากเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกโดยจำแนกตามประเภทรายจ่ายในภาคการเกษตร พบว่า ลำดับที่ 1 คือค่าปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช เฉลี่ย 10,325.29 บาทต่อปีต่อครัวเรือน ลำดับที่ 2 คือค่าจ้างแรงงาน เฉลี่ย 10,094.95 บาทต่อปีต่อครัวเรือน และลำดับที่ 3 คือค่าใช้จ่ายอื่นๆ เฉลี่ย 9,813.16 บาทต่อปีต่อครัวเรือน รายจ่ายที่เป็นค่าปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นรายจ่ายที่มากที่สุดในระบบการผลิต ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2549) ที่ระบุว่าร้อยละ 49 ของต้นทุนทั้งหมดมาจากค่าปุ๋ย ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากปุ๋ยเป็นปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรเชื่อว่าจะทำให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นและรายได้ก็จะตามมา ทำให้เกษตรกรบางรายตัดสินใจยืมเงินจากแหล่งเงินกู้เพื่อมาลงทุนในระบบการผลิต อีกทั้งยังพึ่งพาโครงการของรัฐทุกประเภท นอกจากนี้การที่เกษตรกรใช้ปุ๋ยเคมีมากจะทำให้สิ่งแวดล้อมทรุดโทรมส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรเอง ทำให้เกิดเป็นค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ซึ่งก็เป็นค่าใช้จ่ายของเกษตรกรที่เป็นผลตามมาทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

รายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่จ่ายไปนอกภาคการเกษตรเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกพบว่า ลำดับที่ 1 คือรายจ่ายค่าอาหารและค่าเครื่องดื่ม เฉลี่ย 27,772.16 บาทต่อปีต่อครัวเรือน ลำดับที่ 2 คือรายจ่ายค่าเล่าเรียนบุตร เฉลี่ย 20,019.71 บาทต่อปีต่อครัวเรือน และลำดับที่ 3 รายจ่ายค่าน้ำค่าไฟฟ้าและค่าโทรศัพท์ (สาธารณะโทร) เฉลี่ย 6,879.73 บาทต่อปีต่อครัวเรือน กล่าวได้ว่าภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำมาหากิน เปลี่ยนแปลงทางการผลิต ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เห็นชัดคือ การให้ความสำคัญกับการศึกษาด้วยการส่งบุตรหลานให้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นเพื่อสร้างโอกาสในการหารายได้กลับเข้ามาช่วยเหลือครอบครัวอีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นรายจ่ายที่สำคัญรองจากอาหารและเครื่องดื่ม

เมื่อรายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกรเพิ่มมากขึ้น หากเกษตรกรไม่มีแนวทางการปรับตัวย่อมจะต้องเผชิญกับความยากลำบากในการดำรงชีพ ดังนั้นแนวทางการปรับตัวที่สำคัญของเกษตรกรในการลดรายจ่ายระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกข้าว 2 กลุ่มคือ กลุ่มเกษตรกรที่มีรายจ่ายต่ำกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ย และเกษตรกรที่มีรายจ่ายสูงกว่าค่าเฉลี่ย พบว่ามีแนวทางการปรับตัวในแนวทางการหาอาหารตามแหล่งอาหารธรรมชาติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยเกษตรกรผู้ปลูกข้าวกลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายต่ำกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ย มีการปรับตัวในแนวทางการหาอาหารตามแหล่งอาหารตามธรรมชาติมากกว่ากลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายสูงกว่าค่าเฉลี่ยโดยมีผลการเปรียบเทียบดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบการปรับตัวในการลดรายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกรกลุ่มที่มีรายจ่ายต่ำกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ยกับกลุ่มที่มีรายจ่ายสูงกว่าค่าเฉลี่ย

วิธีการปรับตัวในการลดรายจ่าย	กลุ่มที่มีค่าใช้จ่าย $\leq \bar{X}$		กลุ่มที่มีค่าใช้จ่าย $> \bar{X}$		t	Sig.
	\bar{X}	S.D.	\bar{X}	S.D.		
	1. การตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก	3.00	1.09	3.13		
2. การลดรายจ่ายที่จำเป็นลง สร้างนิสัยการประหยัด	3.08	1.06	3.21	0.92	-0.76	0.62
3. การหารายได้นอกภาคการเกษตร	3.28	1.09	3.20	0.88	0.51	0.25
4. ปลูกพืชผักไว้รับประทานเอง	3.42	1.04	3.21	1.12	1.12	0.263
5. หาอาหารตามแหล่งอาหารธรรมชาติ	3.65	1.05	3.21	1.03	2.44	0.01**
6. เน้นใช้แรงงานในครัวเรือนเพื่อลดการจ้างแรงงาน	3.59	1.19	3.48	0.99	0.59	0.55
7. ผลิตปุ๋ยเพื่อใช้ในการเกษตรเอง	1.93	0.97	1.72	1.01	1.13	0.26
รวม	3.24	0.73	3.04	0.62	1.73	0.08

**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

หมายเหตุ ค่าเฉลี่ยรายจ่ายเท่ากับ 228,766 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

การที่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวกลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ยมีการปรับตัวในแนวทางการหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติมากกว่ากลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายมากกว่าค่าเฉลี่ย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะกลุ่มเกษตรกรกลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายต่ำกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ย มีพื้นที่สำหรับการหาอาหารที่อุดมสมบูรณ์มากกว่า โดยที่พักอาศัยอยู่ใกล้ป่าและแหล่งน้ำตามธรรมชาติจึงมีโอกาสในการหาอาหารมากกว่ากลุ่มเกษตรกรที่มีค่าใช้จ่ายสูงกว่า เพราะสภาพป่าและแหล่งน้ำตามธรรมชาติในปัจจุบันเริ่มลดน้อยลงมาก ดังนั้นเมื่อสามารถหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติได้ก็มีแนวโน้มในการลดค่าใช้จ่ายที่เป็นค่าอาหารได้ เพราะค่าใช้จ่ายในระบบการดำรงชีพรายจ่ายในส่วนค่าอาหารของครัวเรือนเป็นรายจ่ายที่มากที่สุด ดังนั้นหากเกษตรกรสามารถหาอาหารจากแหล่งอาหารธรรมชาติย่อมจะลดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ได้มากขึ้น

6.3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรต่อรายได้รวมของครัวเรือน

การมีแบบแผนการใช้จ่ายพิจารณาจากผลรวมการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งมีค่ามากกว่า 0 โดยผลรวมดังกล่าวจะมีค่าต่ำสุดเท่ากับ 0 ซึ่งหมายความว่าครัวเรือนไม่มีการใช้จ่ายใดๆ เลย แบบจำลองที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ แบบจำลองโทบิต (Tobit) ในสมการมีตัวแปร Income Saving และ Debt อยู่รวมกันอาจก่อให้เกิดปัญหา Multicollinearity ในทาง Econometric ดังนั้นในการวิเคราะห์ผู้เขียนได้ทดสอบค่าสหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร พบว่าไม่มีปัญหา Multicollinearity ระหว่างตัวแปร Income Saving และ Debt โดยค่า Correlation ระหว่างตัวแปร 3 ตัวแปรที่กล่าวถึงไม่เกิน 0.5 ซึ่งถือว่าใช้ได้

แบบจำลอง

$$y_i^* = \beta_0 + \beta_1 (\text{Gender}) + \beta_2 (\text{Age}) + \beta_3 (\text{Member}) + \beta_4 (\text{Education}) + \beta_5 (\text{Aggregation}) + \beta_6 (\text{Household account}) + \beta_7 (\text{Income}) + \beta_8 (\text{Saving}) + \beta_9 (\text{Debt})$$

วิเคราะห์ผลจากรายได้รวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายได้จากการปลูกข้าว รายได้จากการปลูกล้วย รายได้จากการประมง รายได้ที่หามาได้เองและรายได้นุคนคนอื่นส่งให้ ส่วนรายจ่ายรวมของครัวเรือนคำนวณจากผลรวมของรายจ่ายของครัวเรือนในภาคเกษตรโดยจำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่าย (ค่าจ้างแรงงาน ค่าวัสดุ/อุปกรณ์การเกษตร ค่าปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ค่าขนส่งและการตลาด และค่าใช้จ่ายอื่นๆ) และรายจ่ายของครัวเรือนนอกภาคเกษตร เหตุผลที่ผู้วิจัยนำรายได้ทั้งหมดที่ครัวเรือนได้รับมาวิเคราะห์ มีเหตุผล 2 ประการคือ (1) เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้จากการเกษตรอย่างเดียวไม่เพียงพอในการดำรงชีพในสภาพที่เศรษฐกิจเปลี่ยนแปลง ดังนั้นนอกจากเกษตรกรมีรายได้หลักจากการทำการเกษตรแล้ว เกษตรกรยังปรับตัวเพื่อหารายได้เพิ่มด้วยแนวทางอื่นๆ ด้วย และ (2) การใช้จ่ายในระบบ

การผลิตและการดำรงชีพเกษตรกรจะนำรายได้ที่มาจากเกษตร จ่ายค่าปัจจัยการผลิต หรือจ่ายค่าอุปโภคบริโภคของครัวเรือน แต่ในทางปฏิบัติรายได้ที่มาจากทุกส่วนทั้งรายได้ในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรคิดเป็นรายได้รวมทั้งหมด จากนั้นเกษตรกรจึงจ่ายออกไป

ผลการประมาณค่าแบบจำลองพิจารณาจากระดับนัยสำคัญทางสถิติ (ค่าสัมประสิทธิ์เป็นลบหมายถึงการลดลง หากเป็นบวกหมายถึงการเพิ่มขึ้น) ผลการประมาณค่าพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติประกอบด้วย อายุของหัวหน้าครัวเรือน ตัวแปรหุ่นการจัดทำบัญชีครัวเรือน และรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกร กล่าวคือ แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลง เมื่อหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรมีอายุมากขึ้น และครัวเรือนที่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนจะมีแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรสูงกว่าครัวเรือนที่ไม่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างไรก็ตาม แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลงเมื่อครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ดังตารางที่ 3

แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลงเมื่อหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรมีอายุมากขึ้น เนื่องจากเพศชายมีอายุมากขึ้นจะเข้าสังคมมากขึ้นและการเข้าสังคมนั้นทำให้เกิดค่าใช้จ่ายทางสังคมสูงตามไปด้วย โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายเพื่อความบันเทิงและสันทนาการและมีโอกาสเกี่ยวข้องกับอบายมุขอื่นๆ มากกว่าเพศหญิง สำหรับครัวเรือนที่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนจะมีแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรสูงกว่าครัวเรือนที่ไม่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนเนื่องจากการจัดทำบัญชีครัวเรือนทำให้รับรู้รายรับและรายจ่ายตลอด ช่วยให้เกิดการวางแผนทางการเงินที่รอบคอบ และช่วยให้เห็นค่าใช้จ่ายบางอย่างที่ไม่จำเป็นแล้ว ทำให้ตัดลดลงได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการปรับตัวของเกษตรกร ทั้งนี้ แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลงเมื่อครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น หมายความว่า การมีรายได้เพิ่มขึ้นทำให้เกษตรกรมีการใช้จ่ายเงินโดยไม่มีแบบแผนหรือมีการวางแผนในการใช้จ่ายลดลง เพราะคิดว่ามีความสามารถในการหารายที่เพิ่มขึ้นจึงไม่ระมัดระวังในเรื่องวางแผนการใช้จ่าย ซึ่งส่งผลต่อแนวคิดที่เป็นข้อจำกัดของเกษตรกรเพราะหากเกษตรกรมีการควบคุมการใช้จ่ายของครัวเรือนให้คงที่ในสิ่งที่เป็นการใช้จ่ายเฉพาะที่จำเป็น เมื่อหารายได้เพิ่มขึ้นในส่วนรายได้ที่เพิ่มขึ้นนั้นจะทำให้มีเงินเหลือและกลายเป็นเงินออมได้

ตารางที่ 3 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่มีผลต่อแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรด้วยแบบจำลองโทบิต

ตัวแปร	ค่าสัมประสิทธิ์	ผลกระทบส่วนเพิ่ม
ค่าคงที่	2.901** (1.444)	2.061** (1.032)
ตัวแปรหุ่นเพศ (ชาย=1) (Gen)	-0.244 (0.273)	-0.173 (0.194)
อายุ (ปี) (Age)	-0.022* (0.012)	-0.015* (0.009)
จำนวนสมาชิกของครัวเรือน (คน) (Mem)	0.013 (0.077)	0.009 (0.055)
ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (ปี) (Edu)	-0.085 (0.166)	-0.060 (0.118)
ตัวแปรหุ่นการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกของครัวเรือน (Agg)	0.856 (1.168)	0.608 (0.830)
ตัวแปรหุ่นการจัดทำบัญชีครัวเรือน (Acc)	0.603* (0.344)	0.428* (0.244)
รายได้รวมของครัวเรือน (บาท) (Income)	-0.0000093*** (0.000)	-0.0000066*** (0.000)
ตัวแปรหุ่นการออมของครัวเรือน (Sav)	-0.287 (0.230)	-0.204 (0.163)
หนี้สินของครัวเรือน (บาท) (Debt)	0.00000001 (0.000)	0.00000001 (0.000)
Sigma	2.586*** (0.093)	-
Log likelihood	-909.731	

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

7.1.1 เปรียบเทียบแนวทางการปรับตัวที่สำคัญระหว่างกลุ่มเกษตรกรที่มีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าหรือเท่ากับค่าเฉลี่ยกับกลุ่มเกษตรกรที่มีค่าใช้จ่ายมากกว่าค่าเฉลี่ย มีแนวทางแตกต่างกันอย่างน้อยที่สำคัญทางสถิติคือ แนวทางการหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ การที่จะนำแนวทางนี้ไปใช้ได้นั้น เกษตรกรผู้ปลูกข้าวต้องมีพื้นที่สำหรับการหาอาหารที่อุดมสมบูรณ์โดยมีที่พักอาศัยอยู่ใกล้ป่าและแหล่งน้ำตามธรรมชาติ จึงจะมีโอกาสในการหาอาหารเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพได้ แต่ปัจจุบันสภาพป่าและแหล่งน้ำตามธรรมชาติเริ่มลดน้อยลงมาก ดังนั้นแนวทางอื่นในการลดค่าใช้จ่ายก็ยังคงเป็นแนวทางที่จำเป็นเพื่อปรับใช้ในแต่ละครัวเรือน ได้แก่ การตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก การปลูกพืชผักไว้รับประทานเอง

7.1.2 ครัวเรือนเกษตรกรที่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนจะมีแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนมากกว่าครัวเรือนที่ไม่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน ดังนั้นการส่งเสริมให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวทั้งที่ดำเนินการจัดทำบัญชีครัวเรือนอยู่แล้วให้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องต่อไป ส่วนครัวเรือนที่ไม่ได้จัดทำบัญชีครัวเรือน ควรส่งเสริมให้ริเริ่มมีการจัดทำบัญชีครัวเรือน เพราะจะทำให้เกษตรกรมีแนวทางในการวางแผนการใช้จ่ายให้สมดุลกับรายรับและรู้จักตัดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นออกได้ หากเกษตรกรที่ไม่ได้เรียนหนังสือและไม่สามารถจัดทำบัญชีครัวเรือนได้เอง ควรให้บุตรหลานที่กำลังศึกษาหรือมีความรู้ในการทำบัญชีต่างๆ เป็นผู้ดำเนินการและช่วยอธิบายให้เกษตรกรฟังในแต่ละเดือน

7.1.3 หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรที่มีอายุมากขึ้นจะมีแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลง โดยมีสาเหตุจากการมีสัมพันธภาพทางสังคมมากขึ้น มีการรวมกลุ่มเพื่อความบันเทิงที่เป็นกิจกรรมในกลุ่มผู้สูงอายุ หรือแม้แต่การมีความเกี่ยวข้องกับอบายมุขต่างๆ ดังนั้นเกษตรกรที่มีอายุเพิ่มมากขึ้นควรลดกิจกรรมดังกล่าวลงตามความจำเป็น ผู้ที่มีบทบาทในชุมชนหรือหน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมให้เกษตรกรตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องวางแผนการใช้จ่ายที่หมดไปกับกิจกรรมที่ทำให้เกิดค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะเรื่องอบายมุข

7.1.4 แบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนต่อรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรจะลดลงเมื่อครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น การที่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่ได้หมายความว่าต้องใช้จ่ายอย่างไม่ระมัดระวัง ดังนั้นการส่งเสริมให้เกษตรกรรู้จักใช้จ่ายและวางแผนในการใช้จ่ายเฉพาะในสิ่งที่จำเป็น จะทำให้รายได้ที่หามาได้คงเหลือ โดยเฉพาะการจัดการของครัวเรือนให้มีค่าใช้จ่ายคงที่ในแต่ละเดือนเมื่อมีรายได้เพิ่มเข้ามา ส่วนต่างเงินที่เพิ่มมาสูงกว่าค่าใช้จ่ายคงที่รายเดือนจะสะสมกลายเป็นเงินเหลือที่ส่งผลต่อการมีเงินออมหรือเก็บไว้ใช้ในยามฉุกเฉินได้

7.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การส่งเสริมและรณรงค์ให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าว จัดทำบัญชีครัวเรือน และการใช้จ่ายอย่างมีแบบแผนเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองโดยใช้ทุนที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดก็จะทำให้ความเสี่ยงในระบบการดำรงชีพและระบบการผลิตลดลงได้ แต่การพึ่งพาตนเองได้ของเกษตรกรภายใต้การมีทรัพยากรจำกัด มีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องโดยเฉพาะความสามารถในการหารายได้และการลดรายจ่าย ซึ่งยังเป็นข้อจำกัดที่เกษตรกรมีความรู้เพียงระดับประถมศึกษาทำให้ทางเลือกในการประกอบอาชีพมีไม่มาก ดังนั้นภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรหาวิธีการลดความเสี่ยงเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเกษตรกร ดังนี้

สำนักงานเกษตรจังหวัดอุบลราชธานีและสำนักงานเกษตรจังหวัดอื่นๆ ควรกำหนดนโยบายในการจัดทำแผนการฝึกอบรมในโครงการเพิ่มทุนและความรู้ทางวิชาการ ที่นำไปสู่การมีพฤติกรรมในวิถีเศรษฐกิจพอเพียงที่รวมถึงการจัดทำบัญชีครัวเรือน การปรับตัวที่สำคัญในการลดรายจ่ายที่เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว ซึ่งอาจจัดทำในรูปแบบกิจกรรมต่างๆ เช่น จัดประกวดครัวเรือนที่ดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการจัดการรายจ่ายให้น้อยกว่ารายรับ หากครัวเรือนใดสามารถทำได้ รัฐบาลอาจจูงใจโดยวิธีให้ปัจจัยที่ใช้ในการปลูกข้าวในแต่ละรอบปีการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ข้าว ปุ๋ยอินทรีย์ เป็นต้น

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ซึ่งเป็นสถาบันการเงินที่เกษตรกรเข้าถึงมากที่สุด และเป็นธนาคารที่รับนโยบายจากรัฐบาลโดยตรง ควรกำหนดนโยบายการพิจารณาให้สินเชื่อแก่เกษตรกรโดยนำปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีแบบแผนการใช้จ่ายของครัวเรือนไปเป็นองค์ประกอบการพิจารณาให้สินเชื่อเพื่อกู้ยืมเงินไปลงทุนของเกษตรกรตามศักยภาพและความสามารถผู้กู้ เพราะหากเกษตรกรมีแบบแผนการใช้จ่ายเงินที่ดี ย่อมจะทำให้ธนาคารมั่นใจว่าเกษตรกรจะกู้ยืมเงินเพื่อไปลงทุนตามวัตถุประสงค์ของการกู้ ซึ่งจะทำให้ลดความเสี่ยงทั้งผู้กู้ (เกษตรกร) กับผู้ให้กู้ (ธกส.)

8. กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้ทุนสนับสนุนในการวิจัย และขอขอบคุณรองศาสตราจารย์สมพร อิศวิลานนท์ นักวิชาการอาวุโสสถาบันคลังสมองของชาติ ผู้ประสานงานโครงการวิจัยจนทำให้การวิจัยสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- ไชยรัตน์ ปราณี สมญา อินทรเกษตร และชนันทิพย์ จันทโรสภา (2550). *เดินตามพ่อ: การจัดการเครือข่ายเกษตรกรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน*. รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2550). *เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงอะไร*. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยพัฒนา.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2556). *เศรษฐกิจพอเพียง*. สืบค้นเมื่อ 18 ธันวาคม 2556 จาก www.sufficiencyeconomy.com/2011/07/blog-post.html
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2557). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ*. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2557 จาก <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=395>
- สำนักงานจังหวัดอุบลราชธานี. (2557). *ข้อมูลพื้นฐานครัวเรือนจังหวัดอุบลราชธานี*. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2557 จาก www.ubonratthani.go.th
- สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว กรมการข้าว. (2556). *แผนที่เขตศักยภาพการผลิตข้าว*. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2556 จาก www.brrd.in.th
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2549). *องค์ประกอบความไม่เท่าเทียมกันในภาคการเกษตร*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร.
- สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร. (2556). *การศึกษาโครงสร้างอาชีพและการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากภาคเหนือตอนล่าง*. รายงานการวิจัยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สุภาวดี ขุนทองจันทร์. (2556). *แบบแผนรายได้และการใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวกับการสร้างสมดุลในการดำรงชีพ: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี*. รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อารี วิบูลย์พงศ์. (2549). *เศรษฐกิจยุคใหม่สำหรับการตลาดเกษตร*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

References

- Bureau of Rice Research and Development, Rice Department. (2013). *Map of Rice Area*. Retrieve 12 May 2013. www.brrd.in.th (in Thai)
- Khunthongjan, S. (2013). *Pattern of Income and Expense of Household Rice Farmers to Balance the Living: A Case Study Ubon Ratchathani Province*. Research Report of Thailand Research Fund (TRF). (in Thai)
- Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. (1970). *Determining Sample Size for Research Activities. Educational and Psychological Measurement*. 30(3).
- Office of Agricultural Economics. (2004). *Unequal Factors in Agricultural Section*. Bangkok : Office of Agricultural Economics, Ministry of Agriculture and Cooperatives. (in Thai)
- Office of Agricultural Economics. (2013). *Study on Occupation Structure and Household Self-Adjustment of Agriculturists in the Northern Repetitive Flooded Area*. Research Report of Ministry of Agriculture and Cooperatives. (in Thai)
- Office of National Economic and Social Development Board. (2014). *National Economic and Social Development Plan*. Retrieve 12 May 2014 <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=395> (in Thai)
- Office of Ubon Ratchathani Province. (2014). *Fundamental Information of Household in Ubon Ratchathani*. Retrieve 20 August 2014 www.ubonratchathani.go.th (in Thai)
- Pranee, C., Indhrakaset, S. and Chandhrasopa, C. (2007). *Keep on the father : Learning network management of farmer as his's majesty sufficiency approach for sustainable poverty solving*. Research Report of Thailand Research Fund (TRF). (in Thai)
- Roy, C. & Heather, A. A. (1999). *The Roy Adaptation Model*. Stamford: Appletion & Lange. Ilbery, Brian. 1985. *Agricultural Geography*. New York: Oxford University Press.
- Wiboonpongse, A. (2006). *Applied Economics for Agricultural Market*. 2nd ed. Chiang Mai : Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Chiang Mai University. (in Thai)
- Yodprudtikan, P. (2550). *What is Sufficiency Economy?*. Bangkok : Thaipat Institute. (in Thai)
- Yodprudtikan, P. (2556). *Sufficiency Economy*. Retrieve 18 December 2013 www.sufficiencyeconomy.com/2011/07/blog-post.html (in Thai)